

خط سایاق

میراثی از گذشتگان دور

اورین مقدم

اگر به خانه مشروطه در تبریز رفته باشید، شاید دفترچه ای که در آن حساب و کتاب مجاهدان جنگهای 11 ماهه تبریز با خطی کج و معوج نوشته شده است، را دیده باشید. خطی که برای نوشتن این اعداد و ارقام به کار رفته است، به نام خط «سایاق» (سیاق) مشهور است.

یادگیری خط برایم بسیار جذاب میباشد. خصوصاً اینکه تعداد افرادی که در بازار، آن را بلد بودند به تعداد انگشتان دست نیز نمی رسد. حاصل آن یادگیریه نگارش این نوشته است که امیدوارم برای خوانندگان مفید واقع شود.

تاریخچه خط سایاق

دانشمند گرانقدر دکتر حسین محمدزاده صدیق در کتاب ارزشمند «یادمانهای ترکی باستان» در مورد این خط می نویسد :

«ارقام «سیاق» که اکنون نیز شاید در برخی از مناطق و روستاها برای نگارش حساب و حفظ محاسبات دفتری و شخصی از آن استفاده می شود، ریشهی ترکی دارد و به تقلید از الفبای اویغوری ترکی اختراع شده است. خود کلمه «سیاق» ترکی است و از ریشه «سایماق - saymaq» در معنای شمردن می آید و معادل فارسی آن شمارش است ... این شیوه عدد نویسی و حفظ محاسبات را، اندیشمندان ترک ایرانی در قرون اولیه اسلام اختراع کرده اند، هم‌میهنان فارسی زبان ما نیز بعدها آن را آموختند و به کار بردند.» (یادمانهای ترکی باستان، ص 43)

آموزش خط سایاق

آموختن خط سایاق گرچه شاید در وهله اول کمی سخت به نظر برسد، اما به دلیل قانونمند بودن آن (بسان زبان تورکی) فراگیری اش بسیار آسان است.

اعداد در این شیوه با دو واحد قیران (ریال) و تومن (تومان) محاسبه می شوند و با آن می توان در حال عادی تا رقم 9999999 قیران را نشان داد. (البته برای نشان دادن رقم یک میلیون تومان می توان از هزار هزار استفاده کرد.)

در این خط برای هر واحد علامتی وجود دارد که با کنار هم گذاشتن این علامتها رقم مورد نظر نوشته می شود. در این نوشته، تمام علامتهای به کار رفته در خط سایاق در شش جدول آماده شده است که مراجعه به آنها ضروری است. نیز 8 مثال ذکر شده است که تمام حالت‌های ممکن برای رقم نویسی در آنها منعکس شده است.

باید توجه داشت که در نوشتن عدد (قیمت) و خواندن آن اول قسمت تومانی و سپس قسمت ریالی (قیران) آن خوانده می شود. به عنوان مثال 235987 قیران به صورت «بیست و سه هزار و پانصد و نود هشت تومان و هفت ریال» (ایگیری می اوج مین بئش یوز دوخسان سکگیز تومن، یئددی قیران) خوانده می شود. در نوشتن، به صورت کلی، جدول شماره 1

کاربرد فراوان دارد. به طوری که برای نوشتن قسمت یکان رقم دورقمی تومن به کار می روند. در این حال در بغل قسمت دهگان نوشته می شوند. این ارقام اگر برای نشان دادن قیران به کار روند در زیر نوشته می شوند.

مثال :

54 تومان = اللی دؤرد تومن

لیصا

تومان و 4 ریال = اللی دؤرد تومن، دؤرد قیران

لیصا
لی

تومان و 7 ریال = اللی دؤرد تومن، 7 قیران

لیصا
لی

برای نوشتن رقم بالای هزار تومان نیز از رقمهای جدول شماره 1 استفاده می شود:

2000 تومان = ایکی مین تومن

حال با استفاده از چند مثال به شرح و چگونگی نوشتن می پردازیم :

• مثال یک

رقم 1100 تومن یا همان 11000 قیران

گفتیم که عدد را به صورت تومانی می خوانیم و اگر قسمت قیرانی داشت آن را نیز می گوئیم.

مین یوز تومن (هزار و صد ریال) = مین تومن + یوز تومن (هزار تومان + صد تومان)

مثال دو

رقم 23546 قیران

ایکی مین اوچ یوز اللی دؤرد تومن، آلتی قیران (دو هزار و سیصد و پنجاه و چهار تومان و شش ریال) = ایکی مین (دو هزار) + اوچ یوز (سیصد) + اللی (پنجاه) + دؤرد (چهار) تومن + آلتی قیران (شش ریال)

مثال سوم

رقم 89573 قیران

سکگیز مین (هشت هزار) + دوققوز یوز (نهد) + اللی یئددی (پنجاه و هفت) تومن + اوچ قیران (سه ریال)

مثال چهارم

رقم 9999999 قیران

دوققوز یوز (نهد) + دوخسان دوققوز (نود و نه) + مین (هزار) + دوققوز یوز (نهد) + دوخسان دوققوز (نود و نه) تومن + دوققوز قیران (نه ریال)

مثال چهارم

۹۹۹۹۹۹۹

||

۹۹۹۹۹۹۹

مثال پنجم

رقم 1600 قیران

یوز (صد) + آلتیمیش (شصت) تومن

مثال پنجم

۱۶۰۰

مثال ششم

رقم 2458942 قیران

ایکی یوز (دویست) + قیرخ بئش (چهل و پنج) + مین (هزار) + سکگیز یوز (هشتصد) + دوخسان دورد (نود و چهار) تومن + ایکی قیران (دو ریال)

مثال ششم

۲۴۵۸۹۴۲

||

۲۴۵۸۹۴۲

مثال هفتم

رقم 122 قیران

اون ایکی (دوازده) تومن + ایکی قیران (دو ریال)

مثال هشتم

رقم 10020 قیران

مین ایکی تومن (هزار و دو تومان) = مین (هزار) تومن + ایکی (دو) تومن

مثال هشتم

$$\text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} = \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} + \text{—} \text{—} \text{—}$$

جداول

۱ تا ۱۰ تومن		۱۱ تا ۲۰ قیران		۱ تا ۱۰ قیران	
جدول ۳	تومن	جدول ۲	قیران	جدول ۱	قیران
—	۱	—	۱۱	—	۱
—	۲	—	۱۲	—	۲
—	۳	—	۱۳	—	۳
—	۴	—	۱۴	—	۴
—	۵	—	۱۵	—	۵
—	۶	—	۱۶	—	۶
—	۷	—	۱۷	—	۷
—	۸	—	۱۸	—	۸
—	۹	—	۱۹	—	۹
—	۱۰	—	۲۰	—	۱۰